

SNÖFÄSTNINGEN

Berättelse för Landt-Gåßar

AV OLOF FRYXELL

*

MED EFTERORD AV
OLLE WIDHE

”Vår fästning inta’s ej så lätt,
Ty, som wid winters ur,
Så yra hwita kulor tätt
Från wäldig marmormur.”

Willhelm

SNÖFÄSTNINGEN

Det war en mulen, men lugn och mild Januariiafton, då grofwa snöflingor föllo ur molnenas mjuka famn, lekte i den lätta luften och sjönko långsamt och tyst ned i skog och på fält, liksom de små snöhwita elfworna, hwilka oförmodadt framkomma, swinga sig i luften i glittrande ringar och hastigt förswinna. Landtfolket gladde sig åt ett klingande före, och barnen stodo i fönsterna, klappade händerna och ropade: "Se Mamma! Se Mor! Det regnar socker." Wid gårdar och byar stridde gååbar och drängar modigt med snöbollar och förföljde hwarje utkommande flicka, som skrikande och skrattande flydde undan. Och så war det munterhet och lif både inom och utom hus.

Då stodo Willhelm, Ferdinand och deras fosterbror Karl, trenne adeliga gååbar, på en jämn slätt. Med spadar i händerna stodo de nu och öfwerlade om planen till en

stor snöfästning. Snart woro de ense och började med ifwer sitt arbete.

Först tilltrampade de snön mycket hårdt på en rund fläck, som ungefär war tre alnar i diameter. På detta hårda gålf uppkastade de sedan en stor snöhög, i hwilken de esomoftast inblandade medtagen långhalm och begjöt den med watten ur en närbelägen twättwak. Sedan läto de snöhögen ligga orörd och tilltrampade en bred ring rundtomkring densamma på twänne alnars afstånd. Nu gjorde de stora snöbollar, hwilka de började rulla omkring, och under rullningen förstorades bollen oupphörligt, ty den krama snön fästade sig på alla sidor fast wid den. Så äro ock de förfärliga lavinerna i början små bollar, som loßna, rulla utföre bergen, wäxa, så att de i farten rycka med sig skogar och klippor, och under knall och brak wräka sig ned öfwer gyllene åkrar och gröna ängar. Hwarje gåße pustade och spjernade med sin snöglob, som långsamt, tungt och knarrande wältrade sig fram. Sluteligen grepo alla tre uti ett af kloten och wältrade det fram på den tilltrampade ringen. Bredwid detta ställde de ett annat och därbredwid ett tredje, o. s. w. Så fortforo de att ställa snöklot wid snöklot till deß de därmed besatt hela ringen utom en trång öpp-

ning, som skulle utgöra ingången. Härmed war denna dagens arbete gjordt.

Följande aftonstund urhålkade de med spadarne den stora snöhögen, så att den liknade en liten hundkoja, hwars utgång låg midt framför porten i muren. Under gräfwandet måste de dock wara ganska försiktiga, att icke göra taket för tunnt, ty då hade det ramlat ned. Därföre fingo de också denna gången snökojan icke så hög, att någon kunde krypa in uti den. Därpå blandade de den utgräfdä snön med några halmstrån och kastade den upp på taket samt slungade några skålar watten däruppå. Sedan började de rulla snöbollar, såsom de gjordt gårdagen, och ställde deßa klot tätt intill de förra, så att de fingo en bred mur, som bestod af en dubbel rad snöklot.

Dagen därpå fortsatte de arbetet med snökojan på samma sätt som förut, dock måste de nu och hädanefter alltid inbära inom muren snö för att kasta på taket, emedan den utgräfdä snön icke war tillräcklig. I dag blef kojan så stor, att en gåße kunde sitta på marken inuti densamma. Den öfriga arbetsstunden använde de att i snömuren igenfylla alla de hål, som woro mellan bällar-

na, att lägga och fast tilltrampa snö kring foten af muren, och att göra honom fast och jämn ofwanpå.

På fjerde arbetsdagen fick muren ett förändradt utseende. Gåbarne rullade i dag många snöklot, men som woro mindre än de förra. Deßa klot lyftade de upp på muren och lade dem i en dubbel rad ofwanpå de underliggande stora bollarna. Igenom detta tillägg blef muren så hög, att han räckte dem under armarna, och nu hade han sin tillbörliga höjd. För att nu göra honom stark medförde de följande arbetsdagar stadiga käppar, hwilka de indrefwo twärt igenom de ofwanpå liggande bollarna, så att de gingo djupt in uti de underliggande. Härigenom lågo de öfre bällarne så fast, att de icke kunde röras, och nu fylldes alla mellanhål med snö, och muren jämnades ofwanpå. För att nu också få murens sidor jämna gingo gåbarne rundt omkring och afstucko med spadarna utstående kanter och knölar och inklappade hårdt snö i hål och gropar. Sluteligen begjöto de muren här och där sparsamt med watten och förnyade detta hwarje dag, och på sådant sätt blef muren nästan hård som is, ty det påösta wattnet stelnade under nätternas kyla.

Originalillustration. Illustratör anonym.

Emedlertid war snöhyddan icke bortglömd, utan den höjde sig dageligen några tum i wädrät. Alltefter som taket blef högre, gjorde gåbarne ingången större, och urhålkade äfwen på sidorna, så att stugan blef rymligare. När hon sluteligen war färdig, såg hon ut som en stor ihålig kägla. Inuti war hon så hög, att ingen af gåbarne nådde taket, då de stodo midt på golfwet. De kunde också alla tre beqwämt rymmas och röra sig inuti henne. Wid wäggen gent emot ingången hade de gjort en liten snöbänk på det sättet, att de lagt små snöbollar i en rad bredwid hwarandra utmed wäggen, samt ofwanpå jämnat dem, så att de utgjorde en liten krokig bänk, där de ofta under arbetet sutto och hwilade sig. På spitsen af kojjan uppsattes en liten stång med en röd flagg, såsom fana.

Nu hade de således hufwudsaken gjord, nemligen sjelfwa borgen med sin ringmur. Men ännu återstod hwarjehanda småsaker. Huru skulle de tillstänga öppningen i muren? Hwar skulle de få fiender, och huru skulle de försvara sig mot dem? Deßa saker satte myror i hufwudet på dem, men efter långa funderingar och öfwerläggningar kommo de öfwerens om följande.

Ingången tillspärrade de på samma sätt, som man tillstänger de så kallade led i gärdesgårdarna. De togo nemligen stadiga käppar, som de spitsade i båda ändarna, och sedan instucko de dem ofwanför hwarandra i muren, så att hwar sin ända af stören stod in i muren på hwar sin sida om ingången. Ferdinand ruskade på hufwudet, när han såg denna stängsel, sprang fram, fattade uti den öfwersta stören och swängde sig i ett ögonblick öfwer på andra sidan. ”Sen ni,” ropade han, ”att detta här kan kanske hejda en flicka, men icke en gåße.” Nu uppgaf han efter en lång tystnad ett förslag, som de andra två gingo in på. Innanför muren på hwar sin sida om ingången byggde de två små skansar, som sågo ut som tvåanne små snökäglor, blott så höga, att en gåße kunde gömma sig bakom hwardera. Emellan skansarna och muren satte de störrar såsom wid ingången, och på samma sätt satte de emellan båda skansarna. I denna ingärdade fläck lade de många afhuggna granruskor. Willhelm pålade skansarna namnen: Gubben och Käringen, samt gjorde ansenliga bällar, dem han lade såsom hufwuden på käglorens spits. Twänne stora kol insatte han sedan i hufwudet såsom ögon; och fästade på hjäiban lång skägglaf såsom hår. Af en lång, brun läder-

rimsa gjorde han en hiskelig munn, som räckte ända upp till hårgården. Det war omöjligt att säga, antingen käringen war fulare än gubben, eller gubben fulare än käringen. Således påbade detta söta par wäl tillsammans. Willhelm brukade ofta ställa sig emellan dem och grimacera grufweligt, i det han än wände sig till den ena än till den andra. Sedan hittade han på att kalla gubben för gubben Karl, emedan Karl hade ett alfwarsamt lynne. Men Karl kallade käringen för käringen Willhelmina och härmed war den saken qwitt.

Till fiende utsågo de Gustaf, son af Prosten, en oförskräckt och dugtig pilt. Med sina föräldrars tillåtelse bjödo de honom till sig till nästkommande söndagsafton, och han skulle få taga med sig 5 bondgåbar till hjälp wid belägringen. Nu arbetade de med största ifwer att göra sig ett tillräckligt antal snöbollar. Fåfångt wärkte händerna, fåfångt swedo de röda, bränheta fingrarna, ty gåbarna aktade icke häruppå. Snöhyddan blef förwandlad i ett magasin, der stora lafwar af bollar lågo utmed wäggen på hwar sin sida om ingången. Rundt omkring murarna stodo pryddigt uppstapplade pyramider af bollar och emellan hwarje pyramid lågo twänne snöklot, som woro af ett människohufwuds

storlek. Till och med den alfwarsamma gubben och karingen fingo icke wara i fred, ty gåßarna skåtade utan miskundsamhet hela aktern af dem, så att deras baksida blef en brant wägg. Här kunde jämt en goße ligga på knä och hafwa en liten boll-pyramid på hwar sin sida om sig. — Nu war fästningen försedd med så mycket ammunition, att den borde kunna afslå en storm om nemligen besättningen stod tappert på sig. Ferdinand, den äldsta, waldes till Kommendant, och han utnämnde Karl till Intendent öfwer ammunitionen inuti hyddan och Willhelm till Intendent öfwer ammunitionen wid murarna. Så rangerade afwaktade de med längtan den afgörande dagen.

Söndagen kom. Det war en klar och mild afton. Den skära, hwita jorden och den genomskinliga, ljusblå himmelen täflade med hwarandra i renhet och glans. De widsträckta åkerfälten lågo i förbländande klarhet, och solstrålar hoppade öfwerallt på dem såsom millioner gnistrande stjernor. Barrskogarna sågo fläckiga ut af snö, som i stora hwita klasar satt på de mörka slokande grenarne. Björklunderna skimrade af den grannaste rimfrost, och stodo rika och lummiga med sina krusade silfwerblad. — Då kom Gustaf med sin armee tågande

utefter vägen. Framför honom gick en bondgåbe och slog på en barntrumma och efter honom marcherade fyra gåbar i en rad, som wäl kunde kallas linea, men ingalunda rät linea, ty stundtals slingrade den som en orm, stundtals bröt den sig i de skarpaste vinklar, såsom t. ex. då ena flygelmannen war tre steg förut och den andra tre steg efter de mellangående. Men kanske Gustaf wille liksom Epaminondas segra genom den så kallade skefwa linien.¹ Tackten war också högst besynnerlig och af mångfalldiga slag, och man kunde med skäl kalla troppen för tunga infanteriet. Willhelm försummade icke heller att från murarna skrattande ropa till de ankommande: ”Tackt! — tu! — tackt! — tu! — tackt! — tu! — Se så — det går bra. Högra foten på wenstra axeln, framåt på sidan! Marche!”

”Halt!” ropade Gustaf med dundrande stämman. Trop-
pen stannade och han gick stolt fram till murens öpp-
ning. Ferdinand trädde grawitetiskt ur snöhyddan emot

1 Epaminondas. Grekisk fältherre som utvecklade krigskonsten genom den sneda falangen med vilken han besegrade spartanerna vid Leuktra 372 f.Kr.

honom. Med handens swängning för pannan gjorde de sin hälsning.

”Är du Kommendant?” frågade Gustaf.

”Ja!” swarade Ferdinand alfvarsam. ”Är du anförare?”

”Ja! Det såg du wäl?” —

”Hwad will du?”

”En enda sak: bemäktiga mig eder borg. Wiljen I strida eller sjelfmant fly ur den?”

”Wi wilja strida.” —

”*Aldrig wi fly*

För fiender några;

Skulle de också

Synas oß skarpa” ropade Willhelm med Hjalmar den hugfulles bekanta wers.² Gustaf gick, i det han kastade ett djerft och spejande öga omkring i fästningen.

Nu befallde han de sina storma ingången och rusade före dem. Ferdinand placerade Karl i snöhyddans dörr,

2 Hjalmar den Hugfulle. En tapper hövding som förekommer i den fornnordiska Hervararsagan samt i Orvar Odds saga. Berättelsen återfinns i Anders Fryxells *Berättelser ur swenska historien. Hedniska tiden* (1823).

Willhelm bakom gubben och sig sjelf bakom käringen, samt emottog dem med en skur af snöbollar. Fienderna wände ryggen till, men då bollarna friskt haglade på de breda ryggaflorna, så retirerade alla utom Gustaf. Han framträngde ända till ingången och swingade sig öfwer den. Men, innan han nådde marken på inra sidan, kom en boll stor som ett hufwud, ifrån käringen och slog honom så häftigt i ryggen, att han stupade. Nu framsprang Ferdinand för att fånga honom, men Gustaf war som en blixst på fötterna igen, sprang upp på käringen och ryckte af henne hufwudet i det han högt ropade: "Nå du gamla häxa! Hwad står du här och gapar efter?" Alla skrattade, men snögubben betraktade sin hufwudlösa gumma med samma intagande småleende som förut. Det grinande hufwudet slungade Gustaf midt i bröstet på Ferdinand, så att denna raglade tillbaka emot muren, och Gustaf ropade: "Där har du i betalning." "Men där har du på köpet" skrek Willhelm, i det han wred halsen af gubben och kastade hufwudet emot Gustafs hufwud; men denna wek i ögonblicket undan. Under tiden ljungade hwita kulor ur snöhyddans swarta mynning, och de foro så tätt och så säkert, att alla förundrade sig. Twänne af Gustafs gåbar wille emedlertid smyga

sig öfwer muren bakom kovan, men Ferdinand ropade: halfhögt ”Paß upp Willhelm!” Då smög sig Willhelm bort utefter muren. Gustaf wille straxt begagna tillfället och fatta posto bakom den öfwergifna gubben, men Karl war som en wind där, och nu kom en så gruflig bombardering från båda skansarna, att kulorna hweno kring ögon och öron. Gustaf kunde omöjligt se omkring sig och hade intet att förswara sig med. Därföre swingade han sig raskt öfwer stängseln och retirerade öfwerhöljd af ära och af swidande blebyrer. De twänne bondgåßarna hade emedlertid warsamt närmat sig muren och tänkte just klättra öfwer den, då Willhelm hastigt reste sig upp innanföre. ”Wälkomna, mycket wälkomna!” ropade han försmädligt. ”Får jag låf och bjuda en pris hundsus?” Härwid snusade han så af dem med fina bällar, att de hufwudstupa sprungo undan. Och så slutade den första stormningen.

Nu larmade Willhelm af fröjd och sprang omkring under putslustiga infall. Karl gick tyst omkring, öfwer såg och iordningställde ammunitionen, men Ferdinand stod orörlig med ögonen skarpt fästade på fienderna.

”Hwad tror du Karl?” sade han.

”Början gick bra,” svarade den alfwarsamme Karl.

”Slutet gick mycket bättre,” ropade Willhelm swängande sig omkring på klacken. ”Då fick jag visit af de två gåßarna, och jag gaf dem en god wälfägnad. Nu tror jag wäl att de sluta.”

”Huru är med wår ammunition” frågade Ferdinand. ”Ammunition” svarade Willhelm, ”kan wißt icke räcka oß längre än i hundra år.”

”Tillräckligt,” afbröt Karl. ”Jag har burit ut ur hyddan och upplagt nya pyramider bakom gubben och käringen och ställt allt i ordning.”

”Bra!” swarade Kommendanten.

”Bra gjordt att wrida halsen af gammalt folk!” inföll Willhelm. ”Jag är så hemsk sedan jag halshögg min stackars gubbe.”

Men Gustaf tänkte icke sluta så snart. Han kallade sina soldater till sig och tilltalade dem tyst: ”Utom ni två, hafwen I andre warit erke-mesar. Hwarföre följden I icke med mig? Då hade wi nu haft fästningen. — Men kanske I woren blyga och tafatta i början. Jag skall därföre nu bringa er i riktig gång, innan jag ånyo börjar en hufwudstorm.” Nu sänkte han rösten ännu mera, under det han utdelade ordena. Hans folk spridde sig

nu på temmeligt afstånd rundt omkring fästningen. De sprungo sedan en i sender fram mot muren och slungade en hårdkramad snöboll med all kraft mot snöhyddan. En af bondgåbarna, som war med i striden mot Wilhelm och som hette Petter, gjorde sina bollar så små och hårda, att de borrhade sig djupt in i snöhyddans vägar. Sedan Ferdinand länge funderat, sade han tryggt: "Gustaf will förstöra vår hydda, på det hon må ramla ned och kroða vår förnämsta ammunition. Han räknar på, att wi under förswarandet skola förslösa all den ammunition, som ligger utmed muren. Sedan tänker han göra en generalstorm. Därföre skall ingen kasta i oträngdt mål och afkitslighet. Intendenten Karl hämtar våra skaftar ur hyddan, ty med dem skola wi emottaga bollarna." Karl gjorde så och det war en lust och fröjd att höra och se, huru de mötte den framljungande bollen med skofwelns blad, och huru kulan med en knall splittrades i tusende bitar mot deða sköldar. Men Petter wände nu sina farliga skott emot fanstången, och inom en liten stund föll den ned. — "Bra Petter!" ropade Gustaf. "Du är nu Kapten." Men Ferdinand satte hastigt upp fanan på muren framför sig, och då Gustaf såg sig intet kunna uträtta, så drog han sina män tillsammans.

”Gustaf,” sade Ferdinand, ”är med sin spitsfundighet en farlig fiende.”

”Ja! och han är tapper tillika,” sade Karl, i det han åter uppställde fanan på snökojan.

”Ja, Gud nåde ob!” svarade Ferdinand.

”Gud nåde ob,” inföll Willhelm, ”som blott kunna hålla lofsånger öfwer våra fiender och glömma ob sjelfwa. Hwad tycken I om mig? Är icke jag tusan så tapper?”

”Du!” sade Ferdinand. ”Du far och jålar, så att du aldrig har någon reda på dig.”

”Ja! men jag reder mig ändå bra,” genmålte Willhelm. ”Hinc robur et securitas.³”

Den oförskräckte Gustafs mod war dock icke ännu nedslaget och hans rådighet ännu icke uttömd. Han talade tyst med sitt folk, och började sedan på marken rulla en snöboll, till deß han deraf fick ett stort snöklot. Nu talade han länge med soldaterna, och sade dem troiligen huru de skulle förhålla sig. De spridde sig sedan

3 Hinc robur et securitas. Latin för ”härav styrka och säkerhet”. Den svenska riksbankens devis sedan 1668.

rundt omkring fästningen, och hwar och en började rulla åt sig ett dugtigt snöklot.

”Jag undrar, hwad Gustaf nu ämnar göra,” sade Karl.
”Det här lærer wäl gälla oß.”

”Ja,” swarade Ferdinand, ”det sista skall du få se, blifwer wärre än det första.”

”Om det blir stormning af, så behöfde wi flera af de stora bällarna, än wi hafwa.”

”Så låt oß nu undertiden sammanslå många små och deraf göra oß några stora.” De gjorde så, men de hunna ej göra många förr än Gustaf ropade ”framåt!” och nu började hwar och en i största hast rulla sitt klot framför fästningsmuren. Wäl yrade kulorna ur borgen, men besättningen kunde omöjligt förswara sex olika anfallspunkter. Innan kort lågo flera klot ända inpå muren. Twänne af de belägrande lemnade dock sina klot på halfwa vägen och flydde, ty kulor utur Karls hand träffade dem slag på slag. Men Gustaf sprang till dem och framrullade bollarna, under det han ropade: ”Hwad nu? Flyn I? Nej! hwar och en, som är tapper karl och min wän, han följer mig.” Nu gjorde han ett häftigt språng upp på ett klot och ifrån detta upp på muren. De

öfriga sprungo också upp här och där. Men nu fram-susade de stora snöbollarna med en förfärlig fart och spolade snart muren ren. Kommendanten wräkte en sådan på anförarens fötter, så att denne förlorade balancen och hals öfwer hufwud föll tillbaka. Men straxt war han å nyo på muren och gjorde derifrån ett förfärligt språng ända midt på snöhyddan. Han stötte benen twärt igenom wäggen och skakade hela byggnaden. Karl war inne i hyddan efter ammunition, då han med häpnad och harm fick se twänne ben komma inkörande genom wäggen och sparka hans ammunition åt alla sidor. Förargad nappade han tag i benen och drog Gustaf in i hyddan. Nu kom Ferdinand in och rusade på den liggande Gustaf och höll honom.

”Gif dig!” ropade han. ”Du är fången.”

”Nej aldrig, aldrig!” skrek Gustaf.

”Jag släpper dig icke förr, än du gifwit dig.”

”Då få wi ligga qwar här, till deß wi frysa eller swälta ihjäl.”

”Hur du will.”

”Petter! Petter! slå ned snöhy –” Mera hann icke Gustaf ropa, förr än Ferdinand satte handen för hans munn. De lågo nu så och Karl stod wid ingången.

Emedlertid hade bondgåßarna bestigit murarna. Då en af dem skulle hoppa upp på sitt klot, brast klotet i tu, och han slog ansigtet i muren, så att han fick en lång skråma och näsbloden sprang lös. Den sårade krigaren gick ur striden, och Willhelm ropade efter honom: ”Nå nasenblom! nu fick du näsbränna. Känn på huru det smakar att leka skrapnos.” Han hann icke wäl tala ut, förr än Petters fasta händer fattade honom bakifrån och fällde honom till marken. ”Kom hit Olle,” ropade Petter, och håll herr Willhelm! ”Gud trösta dig, om du släpper honom lös.”

”Släpp upp mig Olle!” skrek Willhelm arg.

”Nej Hr Willhelm! det törs jag icke,” swarade Olle helt saktmodig.

Emedlertid tog Petter med sig de öfriga twänne gåßarna och försökte intränga i hyddan för att befria anföraren. Men detta war alldeles omöjligt, ty den oöfwerwinnerliga Karl stod som ett lejon i ingången. Han yttrade icke ett ord, han förändrade icke en mine,

han ryggade icke en tum för det störtande bollregnet. Men ur båda hans händer hwinade kula på kula, som om han welat kroða arm och ben på de anfallande. Wilhelm hade nu gjort alla möjliga försök att komma upp, men förgäfwes. Nu började han i harmen att skrika och gråta. Ferdinand räckte hufwudet ut genom hålet i väggen och ropade:

”Fy soldat! hwad tänker du på? Den, som gifwer sig i lek, han får tåla lek.”

”Ja! om de bara icke smugit sig på ryggen på mig, så skulle jag hafwa piskat dem alla sex.”

”Hwarföre paßade du icke på? Gif dig nu!”

”Åt hwem skall jag gifwa mig? Kanske åt dig Olle? Will du hafwa mig då? Nå! så får du taga mig till arf och ägo. —

Och jungfrun går på gålfwet och kammar ut sitt hår.⁴ Gud tröste mig arma flicka! sådan fästeman jag får. Jag gifwer mig. Släpp mig upp.”

4 Och jungfrun går på gålfwet. Skandinavisk folkvisa, ”Den lille båtsmannen”. Visan återfinns i Erik Gustaf Geijer och Arvid August Afzelius *Svenska folk-visor från forntiden* (1816).

Nu blinkade Gustaf och Ferdinand tog handen från hans mun. Gustaf såg åt bänken i hyddan och frågade:

”Är det där högsätet och Kommendantens plats?”

”Ja!” svarade Ferdinand.

”Om du låfwar att behandla mig såsom en anförare egnar och anstår och låta mig sitta i högsätet, så skall jag också gifwa mig, ty det är dumt att ligga så här och bara wara enwis.”

Ferdinand låfwade detta och lät honom sätta sig. Willhelm åter måste förfoga sig ur borgen. Nu tittade Olle gapande in genom hålet på väggen, men Ferdinand snodde i ögonblicket en boll i munnen på honom. Den olycklige gåßen ryckte hufwudet tillbaka och började med båda händerna gräfwa snön ur halsen på sig. Willhelm ropade åt honom: ”Nu har du fått en buß på tand. — Ja, bit på den nöten, du Olle! — Du har warit för snål och tagit för mycket i munn på en gång. — Akta dig nu, så att du icke sätter dig swulgen. — Du är wißt sjuk stackars Olle! efter de hafwa gifwit dig in ett sådant dugtigt piller.” Men Olle hwarken hörde eller såg, utan sprang med utspända ögon och gapande munn omkring och rände i ifwern omkull twänne af sina kamrater.

Som en blixtpåsk flögo nu Ferdinand och Karl på Petter och vräkte honom wips! öfwer muren. Bondgårdarne reste sig och flydde, men Ferdinand fick fatt uti benen på den ena, och han blef hängande på muren upp och ned. Han gaf sig straxt i förskräckelsen, och Karl hade emedlertid gripit Olle, som war helt slagen och förvirrad.

”Gif dig Olle!” ropade Karl. — Olle stönade och pustade länge, innan han fick fram ett jämrande: ”Ja, Gud bewars!” Då båda inleddes i hyddan, ruskade Gustaf på hufwudet och sade leende: ”Aj! Aj! Nu lærer wara litet hopp för mig.” Men den modige Petter uppmanade sin enda öfwerblifna följeslagare att ännu en gång wåga en storm. Men då denne alldeles nekade stod Petter willrådig eller rådlös.

Då ropade Ferdinand till Gustaf: ”Om du låfwar komma tillbaka i fångenskapen, så skall du få gå ut och öfwerlägga med Petter, som nu är din ende öfrige stridsman.”

”Det lofwar jag,” sade Gustaf, som trädde ut och ropade till Petter: ”Min trogne och tappre Kapten! wi äro öfwerwundna, men hafwa fallit med ära.”

Ferdinand ställde sig nu på toppen af gubben och Karl och Willhelm stodo wid foten bakom honom. Sammaledes ställde sig Gustaf på den topphuggna käringen och hans 4 stridsmän stodo bakom honom. Ferdinand tog ordet:

”Wi hafwa stridt och segrat, men I hafwen warit så styfwa kämpar, att wi hädanefter önska hafwa frid och icke strid med Eder. Derfor bjuder jag dig Anförare! att med mig ingå fosterbrödrslag.”

”Wi,” swarade Gustaf, ”hafwa stridit och tappat genom några olyckor. Men wi wilja låta Eder förstå, att wi äro Eder fulleliga jämngoda och jämnwuxna och ingalunda sämre än I. Därföre kan jag ock utan tiggeri emottaga din fosterbrödra-wänskap, den jag nu antager.”

Nu gingo båda härförarne ned och slogo hwarandra i hand. Därmed war frid stiftad, och fiender och wänner, och bondgåbar och herrgåbar blandade sig nu förtroligt om hwarandra. Fästningen ränsades och hyddan lagades. Nu kom Ferdinands och Willhelms far, Major von *** , som ifrån sina fönster åskådat striden. Han hade sin galonerade hatt på hufwudet och den dragna sabeln i hand. Då han framkom till muren ropade han:

”Kommendant! får Major von *** komma in i fästningen?”

”God wän! God wän!” ropade Willhelm och hängde sig smekande kring sin fars hals, under det Karl ref ned stängslet och förde Majoren in i hyddan till högsätet. Nu ankom aftonward, och under det den förtärdes berättade de med skratt och gamman alla tilldragelser under striden. Majoren hörde länge tyst och leende derpå, men började sedan bedömma den ena efter den andra. Gustaf fick största och Willhelm minsta lofordet. ”Men,” tillade han sluteligen, ”nu hafwen I ingått frid. I, som ären unga, tycken wäl, att Eder strid är roligare än Eder frid. Men så tycker icke jag, ty jag wärderar mera att få sitta så här under ett trefligt tak och i lugn umgås med barn och wänner, än att stå på det blodiga slagtfältet bland wilda fiender. Dock will jag ej för mitt lif swika denna min gamla goda klinga. Så tycker också naturen, ty den wisar sig skönast under sitt lugn och sin frid, såsom t. ex. nu.” Han reste sig nu, gick upp på en af snöskansarna och pekade med det dragna swärdet, som glindrade som solstrimmor. Han stod i en ädel och hög ställning, aftonrodnadens sken spelade öfwer de bruna, manliga kinderna och lekte i de grånande

lockarna, och de mörkblåa, modiga ögonen brunno i en mild glans. ”Sen!” fortfor han, ”huru skönt de gyllene solstrålarna glittra twärtigenom den försilfrade björklunden. Sen! huru en skär, rödaktig slöja ligger dragen öfwer de hwita fälten. Sen! huru aftonrådnaden glänser så röd och grann i fönsterna där hemma, och huru den spitsiga granskogen synes där bakom i en dunkel violettblå glans. Hören! huru tyst allting är. Icke ett knäpp och icke kny i hela den stora wida naturen. Huru skön är dock icke jorden under denna tysta frid! — Men låtom ob nu se upp åt himmelen. Huru skön är icke den! Rundt omkring horisonten har han den skönaste, röda glans, som småningom öfwergår i violettblå, och här midt öfwer hufwudet, här högst upp i det mörkblåa hwalfwet börja småstjernor glindrande sprida ut. Ack gåbar, gode gåbar! der uppe finnes ingen strid. Himmels frid är ewig.” — —

Alla gåbarna stodo tysta kring om skansens fot och sågo rörda och förundrade upp på himmelen och på den gamle krigarens ädla gestalt.

*

Så byggde och försvarade deßa hurtiga gåßar sin snöfästning, samt hade sedermera under wintern mången rolig stund i densamma. Ännu långt in på våren, sedan all den omkringliggande snön war bortsmält, låg den trotsiga muren qwar, lik en blank, polerad ring, eller lik den förfärliga ormen omkring Tora Borgarhjorts jungfruloft.⁵

5 Tora Borgarhjort. En skön ung kvinna som vaktades av en lindorm (drake). Den som dräpte ormen skulle få henne till maka. Berättelsen återfinns i Anders Fryxells *Berättelser ur svenska historien. Hedniska tiden* (1823).

EFTERORD

Det har en gång sagts att ingen svensk författare har haft ett större inflytande på den svenska allmänhetens historiska uppfattning än Anders Fryxell (1795–1881).¹ Inte bara generationer av svenskar läste hans *Berättelser ur Svenska historien* som gavs ut i hela 46 band mellan åren 1823 och 1879 – också en rad skönlitterära författare och konstnärer inspirerades till eget skapande av dessa böcker, däribland August Strindberg, Viktor Rydberg, Zacharias Topelius och Verner von Heidenstam.² Anders Fryxell var en osedvanligt produktiv historiker som även skrev politiska, religiösa och pedagogiska texter. Barnböcker i gängse mening skrev han däremot inte. Uppenbarligen ansåg han inte att denna sysselsätt-

1 Bror Olsson, *Anders Fryxell och hans berättelser ur svenska historien*, Stockholm 1964, s. 35.

2 Göran Hägg, *Den svenska litteraturhistorien*, Stockholm 1996, s. 280.

ning var tillräckligt angelägen, även om hans historiska berättelser faktiskt uttryckligen riktade sig till unga läsare och enligt titelbladet var utgivna i ”ungdomens tjänst”. Hans betydligt mindre kända bror Olof Fryxell (1806–1900) kom emellertid att skriva en bok för barn som intressant nog delvis tycks ha inspirerats av den äldre broderns historiska verk.

Liksom Anders Fryxell var den elva år yngre Olof Fryxell en produktiv författare, även om han var mer lagd åt de sköna än de rent historiska konsterna. Förutom sin barnbok skrev Olof Fryxell dikter, epos, sagospel och noveller, vilka fick både litterära priser och allmän uppskattning i samtiden. Därför var det sannolikt inte en karriär som barnboksförfattare Olof Fryxell såg framför sig när han som tjugofemåring prästvigdes i Uppsala. Snarare var det präst och diktare i Esaias Tegnens (1782–1846) efterföljd han planerade att bli. Men i dag är Olof Fryxell antagligen mest känd som upphovsmannen till vad som har kallats den första realistiska berättelsen för pojkar på svenska, *Snöfästningen. Berättelse för Landt-Gåssar* (1830). Boken gavs ursprungligen ut av Hörbergs förlag under den diskreta pseudonymen Olavus och förbigicks länge med tystnad av litteratur-

historieskrivarna. I ett efterhandsperspektiv framstår *Snöfästningen* emellertid som ett givet första nummer i den nya serien *Nordiska barnboksclassiker*, som uppmärksammar betydelsefulla böcker för barn i den nordiska litteraturens historia.³

I sitt översiktsverk *Barn- och ungdomslitteraturen* (1970) beskriver Göte Klingberg *Snöfästningen* som ett tidigt exempel på en litteratur som ska komma att få stort utrymme i barnlitteraturen under både 1800- och 1900-talet: den vardagsrealistiska skildringen av barnets

3 Olof Fryxells *Snöfästningen*, Stockholm 1830, finns tidigare återutgiven i Helene Ehriander och Birger Hedéns (red.) *Nöjsam läsning för barn 2*, Lund 1995. Boken har fått betydande uppmärksamhet i senare tids forskning om barnbokens historia. Särskilt kan nämnas Göte Klingbergs *Den tidiga barnboken i Sverige*, Stockholm 1998; Magnus Öhrns *Pojklandet*, Stockholm 2017; samt min *Dö din hund. Krig, lek och läsning i svensk barnboksutgivning under 200 år*, Lund 2015. Biografiska fakta om Olof Fryxell återfinns i pseudonymen Styrbjörns minnesteckning ”Hos Prosten på Ör”, *Idun*, 1900:1, samt i John Johnæus (pseudonym för Johannes Gillby) ”Prosten på Ör”, *Dalsländsk jul* 1953.

äventyrsvärld i hemmets närmaste omgivning.⁴ Den förhållandevis korta berättelsen handlar om tre adelspojkar som bygger en snöfästning för att sedan inbjuda grannskapets bondpojkar att delta i ett snöbollskrig. Trots deras skilda ståndstillhörighet sker det hela till stor del i sänja och det ömsesidiga kamratskapet understryks av att pojkarna efter leken bekräftar sin vänskap inför varandra. Lekkriget avrundas med att adelspojkarna Ferdinands och Willhelms far, Major von *** , som iakttagit kampen från sitt fönster, kommer in i pojkarnas fästning. Enligt berättaren äger han den gamle krigarens ädla gestalt och han predikar för dem om människans strid, naturens skönhet och himlens eviga frid.

*

Olof Fryxell föddes i Edsleskogs prästgård i norra Dalsland, son till kyrkoherden Mathias Fryxell och dennes hustru Eva, född Ekman. Om de första åren i Olof Fryxells liv är det inte lätt att med säkerhet veta någonting mer bestämt, men i sina dikter ger han en romantisk och ljus bild av den tidiga uppväxten. Året innan

4 Göte Klingberg, *Barn- och ungdomslitteraturen*, Stockholm 1970, s. 81f.

han publicerade *Snöfästningen* hade den tjugotreåriga studenten debuterat under eget namn med samlingen *Dikter* (1829) på samma tryckeri. Där finner läsaren flera romantiskt inspirerade och självbiografiskt orienterade barndomsskildringar som föregriper stämningarna i hans kommande barnbok:

Djupa sjöar, höga fjäll,
Mörka skogar, ljusa gården
Ligga kring ett litet tjäll,
Afskildt från den andra världen.
Där förflöt vår morgonstund.
Morgonstund har guld i mund.

Himlen drog ett ljusblått hägn
Rundt om oss, hvart vi oss vände.
Nordans köld och sunnans regn
Inom det vi aldrig kände;
Vestens fläkt och solens ljus
Lekte kring vår moders hus.⁵

Strax efter att Olof Fryxell vigdes till präst 1831 flyttade han till Stockholm och bodde hos krigsrådet Bäck i Hoffmanska huset på Södermalm i hörnet av Södra

5 Olof Fryxell, *Dikter*, Stockholm 1829, s. 3.

Klarakyrkogata och Stora Vattugränd. Utöver sitt prästämbete undervisade han vid denna tid på olika skolor för att livnära sig – eller som han själv beskriver den nyligen prästvigdes första steg i ett brev till en vän i oktober samma år: ”Du kan nemligen antingen gå predikovägen och livnära dig med gåssundervisning eller lektionstimmar – eller och söka få plats vid någon av de lägre växelundervisningsskolorna och livnära dig med en ringa lön men dubbla år – eller såsom jag få Huspredikants-kallelse och träla med konditions och lektionstimmar – o. s. v.”⁶

Snart skulle han emellertid få bättre utsikter. Från mitten av 1840-talet arbetade han under ett drygt decennium som rektor vid Wallinska flickskolan, en av de allra första flickskolorna i Stockholm, som grundades av den äldre brodern Anders på uppmaning av psalmboksförfattaren och ärkebiskopen Johan Olof Wallin (1779–1839). Genom det egna skriftställarskapet kämpade Olof Fryxell vid denna tid också tillfälligt för flickors rätt till undervisning. Han utnämndes 1859 till ordinarie

6 Brev från Olof Fryxell till Carl Magnus Petrelli, 18 okt 1831, Carl Magnus Petrellis personarkiv (E005/1987:2), Linköpings stadsbibliotek.

hovpredikant vilket innebar att han fick tjänstgöra vid det kungliga hovet och predika vid högmässan i Slotts-kyrkan och på Stockholms slott. Redan året därefter återvände han till Dalsland och blev präst i Örs socken, där han var verksam fram till de allra sista åren av sitt långa liv.

Tiden som nyligen vigd präst i Stockholm innebar inte att försöken att etablera sig också som skönlitterär författare lades ner. Efter debuten kom Olof Fryxell inom kort att betraktas som en av sin tids mest lovande nya skalder och tre gånger blev han prisbelönt av Svenska akademien, 1832 och 1845 tilldelades han det lilla priset, samt 1834 det stora priset för eposet *Slaget vid Brunkeberg* (1835). Men uppfattningarna om hans diktning var, som Paul Fröberg har konstaterat, minst sagt motstridiga. Beundrarna jämförde hans ”psychologiskt poetiska djup” med Dantes, medan kritikerna fördömde hans ”widunderligheter och plattheter”.⁷ Han fortsatte sporadiskt med sitt skrivande fram till slutet av sitt liv, och även om hans bildningsbegär och produktivitet

7 Om mottagandet av Olof Fryxells dikter och hans nydanande realism kan man läsa i Paul Fröbergs understreckare ”En bortglömd realist”, *Svenska Dagbladet*, 1935.09.03.

inte kan mäta sig med den äldre broderns, som sägs ha arbetat 12 timmar per dag, finns det ändå berättelser om hur han gick de sex långa milen från Stockholm till Uppsala universitet för att lyssna på den ena eller den andra föreläsningen.

Att en präst under 1800-talets första hälft skrev litteratur som särskilt riktade sig till barn är inte helt överraskande. Prästerna var stora kulturpersonligheter i 1800-talets Sverige och de hade en allmänt framträdande plats i det offentliga samtalet. Efter kyrkolagen 1686 var prästerna också satta att övervaka barnens fostran. Det skedde kanske först och främst genom samtal med barnens föräldrar när prästerna gjorde besök i hemmen eller när de predikade. Men det var inte ovanligt att präster också skrev exempelvis ABC-böcker och skolböcker.⁸ Mer förvånande är då kanske att Olof Fryxell lyckades åstadkomma en så vardagsnära, engagerad och underhållande barnskildring – och det långt innan den för eftervärlden betydligt mer kände norske författaren Jørgen Moe så framgångsrikt beskrev barns lek i *I Brønden og i Kjærnet* (1851) eller den inflytelserika finlands-

8 Susanna Hedenborg, *Det gåtfulla folket*, Stockholm 1997, s. 230.

svenske författaren Zacharias Topelius skildrade den busige Walters lekar i *Walters Äfventyr* (1855). Trots att *Snöfästningen* tonar ut i ett religiöst färgat budskap är det nämligen den lyhörda och detaljrika skildringen av poj-karnas gemensamma lek i det svenska vinterlandskapet som är mest slående för dagens läsare.

*

Olof Fryxells dikter uppmärksammades tidigt av litteraturhistorikerna. Redan i C.J. Lénströms *Svenska poesiens historia* (1840) utpekades hans ”beskrifningar” som särskilt originella och Paul Fröberg anser att man hos honom finner något av Carl von Linnés ”curiositas naturalis”, det vill säga en kärlek till naturen för dess egen skull och inte enbart naturen som en illustration av idéer eller stämningar.⁹ I denna tradition anses studiet av naturen också ofta leda till kunskap om dess skapare. I sina dikter uppvisar Olof Fryxell många gånger en nära förtrogenhet med naturens skönhet och förmågan att se dess mångfald är uppenbarligen viktig för honom.

9 Carl Julius Lénström, *Svenska poesiens historia*. D. 2. *Ifrån 1809 till 1839*, Örebro 1840, s. 703, samt Fröberg, ”En bortglömd realist”.

I debutsamlingens ”Elfvornas dansar” finner man exempelvis inte det sydländskt stiliserade idylllandskapet eller den obestämda besjälade natur som var vanlig hos samtidens romantiska poeter, utan en naturskildring som inriktar sig på att nyanserat framställa det svenska landskapets många fina skiftningar:

Regnets tid är inne. Glindrande
Faller det i skogar och på åkrar,
Men om natten klarnar himlen, månen
Lyser på den våta skogen ned,
Och då hänga tusen ädla stenar
Mellan mörka barr på hvarje gren;
Hvarje löf har en polerad yta;
Sädesfälten äro perlbeströdda. –

Tiden hastar. Sena hösten kommer.
Nu är jorden rikast uppå färger.
Uppå marken hoppa ymnigare
Nu än förr den klara dagens perlor
Eller små krystaller utaf rimfrost.
Uppå gärdesgårdarna, på gräset
Hänger spindelnet fint och daggigt.
Cirkel utom cirkel går och hvarje
Skiftar som en regnbåge, och sväfvar
Utan synligt samband uti luften. —¹⁰

10 Fryxell, *Dikter*, s. 13f.

Skildringen av de regnbeströdda sädesfälten, gårdsgårdarna med rimfrost och det fint spunna men daggiga spindelnätet som svävar i regnbågens färger, vittnar om en närhet till naturen. Här visar Olof Fryxell upp den okonstlade iakttagelseförmåga som talar rakt genom sekler och som gör att dikten än i dag kan läsas med stor behållning. Ett nära förhållande till naturen återfinns även *Snöfästningen*. Att boken avslutas med att Willhelms far uppmanar de unga pojkarna att uppmärksamma naturens skönhet återspeglar antagligen Olof Fryxells eget intresse för naturen. I *Snöfästningen* återges också den omgivande naturen på ett sätt som för tankarna till debutdiktsamlingens konkreta och detaljnära skildring av landskapets mångfacetterade skönhet:

”Sen!” fortfor han, ”huru skönt de gyllene solstrålarna glittra tvärtigenom den försilfrade björklunden. Sen! huru en skär, rödaktig slöja ligger dragen öfwer de hwita fälten. Sen I! huru aftonrådnaden glänser så röd och grann i fönsterna där hemma, och huru den spitsiga granskogen synes där bakom i en dunkel violettblå glans. Hören! huru tyst allting är. Icke ett knäpp och icke kny i hela den stora wida naturen. Huru skön är dock icke jorden under denna tysta frid!”

Vinterlandskapet spelar på flera sätt en avgörande roll i *Snöfästningen*. Berättelsen inleds med den ingående beskrivningen av en mulen, men lugn och mild januarikväll, då de mjuka molnen släpper ifrån sig stora snöflingor som lätta föll ner i skog och på fält. Människorna är glada för det klingande föret och barnen står i sina fönster och klappar händerna och ropar, om de inte är ute och leker i snön och jagar varandra. Att det är en bok som huvudsakligen riktar sig till pojkar blir också tydligt av den inledande redogörelsen av det svenska vinterlandskapets skönhet. På ett tidstypiskt sätt upp-
rättar berättaren en skillnad mellan de olika könen och skildrar hur gossarna och drängarna modigt leker snöbollskrig vid gårdarna och jagar flickorna som skrikande och skrattande flyr undan.¹¹

*

Byggandet av snöfästningen och snöbollskriget som följer är mycket noggrant skildrat. Stundtals slår berättelsen rent av över i vad som liknar en instruktionsmanual som beskriver hur en snöfästning bäst bör konstrueras

11 Jfr Öhrn, *Pojklandet*, s. 9.

för att bli stabil och funktionell. Det är som om Olof Fryxell inte vill att pojkarna bara ska läsa om snöbollskrig, utan också själva ge sig ut i naturen och på egen hand pröva på att bygga rejäla snöfästningar och sedan modigt kasta sig in i krigslekens tumult. Boken kan därför beskrivas som ett exempel på föreställningen att pojkar fostras till män och medborgare genom fysisk lek. Här ser man, som också Göte Klingberg har pekat på, att vardagsrealismen i *Snöfästningen* samgår med en göticism. Hur detta möte mellan realism och göticism ser ut behandlar inte Klingberg närmare. Men han tar fasta på att vikingar står som förebild för krigsleken och att pojkarna efter striden ingår i ett ”fosterbrödralag”.¹²

Göticismen var ett inslag i den romantiska rörelsen vid 1800-talets början som vurmade för de forna göternas dådkraft och sinnelag. Det nordiska fostbrödraskapet var en sed som tillskrevs göterna och genom den bekräftade män som inte var släkt ett livslångt vänskapsförbund. Fostbrödraskapet hade under 1800-talet upptagits som en ritual av det Götiska förbundet som ville

12 Klingberg, *Barn- och ungdomslitteraturen*, s. 81f. För Fryxell och göticismen, se även mitt kapitel om *Snöfästningen i Dö din hund!*, s. 51ff.

återuppliva förfädernas seder i det egna umgänget. I *Snöfästningen* löper den detaljerade och realistiska skildringen av pojkarnas vardagsverklighet därmed samman med den romantiska strömningen på ett sätt som leder dess verklighetsframställning i en motsatt riktning: berättelsens realism inramas så att säga av göticismens idealiserande forntidsdyrkan.

Relationen till det göticistiska tankegodset etableras redan i beskrivningen av pojkarnas vinterlek, men den aktualiseras också av de explicita allusionerna till den fornnordiska sagofären. Göticismens talesmän under 1800-talet ville återupprätta den kraft som enligt dem förkroppsligades av de gamla vikingasagorna och därför var dessa viktiga att läsa. I *Snöfästningen* utpekas den isländska *Hervarasagan* från 1300-talet som en av inspirationskällorna till pojkarnas snöbollskrig. Olof Fryxells barnbok återspeglar här den götiska rörelsens längtan efter en förlorad manlighet och dess nostalgiska begär efter vikingens kraftfulla livsform i det urbaniserade och industrialiserade 1800-talssamhället. *Hervarasagan* återfinns även i den äldre brodern Anders Fryxells sju år tidigare utgivna historiebok och mot en sådan bakgrund kan *Snöfästningen* betraktas som ett skönlitterärt svar på broderns historieberättande. I *Snöfästningen*

är även replikskiftet mellan de stridande pojkarna ett ordagrant lån från *Hervarasagan* i Anders Fryxells skolboksversion: "Aldrig wi fly/ För fiender några; Skulle de också/ Synas oß skarpa".¹³

Pojkarna förefaller alltså leka sitt krig med utgångspunkt i sina egna läsupplevelser. *Snöfästningen* sammanför på så sätt bokläsandet med den frimodigt fysiska leken. Som barnbok framstår den därmed som ett försök att ge näring åt de tänkta läsarnas bildningstörst och religiösa känsla såväl som uppmana dem att leva ett friskt liv i fosterlandets sköna natur. I dag är den en klassiker, men inte på grund av att generationer av svenska barn har tagit den till sig, utan därför att den på samma gång reflekterar sin egen tid värderingar och föregriper den långa tradition av pojkböcker som ska växa fram i Sverige och Norden under 1800- och 1900-talet. Genom Olof Fryxells *Snöfästningen* kan dagens läsare förhoppningsvis också berika sin förståelse av nationalismens historiska ursprung och de manlighetsideal som fortfarande återfinns i Sverige och världen.

Olle Widhe

13 Fryxell, *Snöfästningen*, s. 15.

NORDISKA BARNBOKSKLASSIKER

*Snöfästningen. Berättelse för Landt-Gåßar
av Olof Fryxell med efterord av Olle Widhe*

Nordiska barnboksklassiker är en serie med äldre barnböcker under redaktion av Joel Zandén och Olle Widhe. För övriga titlar i serien, se zanden.xyz.

Utgiven av Zandén Förlag, Göteborg 2018.

ISBN 978-91-983547-0-6